

მწერლის ენის ზოგიერთი თავისებურება (რეზო ჭეიშვილი)

მანანა მიქაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
e-mail:mananamikadze123@gmail.com
<https://doi.org/10.52340/lac>

მწერალ რეზო ჭეიშვილის ენა სადა, მარტივი, ადვილად გასაგებია, მწერალი ცდილობს დაიცვას სალიტერატურო ენის ნორმები, მაგრამ მისი თხზულებების ენისათვის დამახასიათებელი ფონეტიკური და მორფოლოგიური მოვლენების შესწავლამ ცხადყო, რომ ნორმათა დარღვევის შემთხვევები გვხვდება როგორც პერსონაჟთა, ასევე მწერლის ენაშიც. მოქმედ პირთა მეტყველებაში საკმაოდ მრავლადაა დიალექტური ფორმები, უპირატესად კი იმერიზმები. ეს დასაშვებია, რადგან პერსონაჟის უკეთ დახასიათებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მათ მეტყველებას. მაგრამ რაც შეეხება მწერლის ენას, აქ დარღვევები გაუმართლებელია, მწერლის ენა უნდა იყოს ყოველგვარი კუთხური ფორმებისაგან, ნორმათა დარღვევებისაგან თავისუფალი.

საკვანძო სიტყვები: რეზო ჭეიშვილი, მწერლის ენა, რომანი, მოთხრობები

სალიტერატურო ენის სიწმინდის, ნორმების დაცვა აუცილებელია, ყოველი ქართველის უპირველესი მოვალეობაა. სხვამ ვინ უნდა დაიცვას ენა თუ არა ქართველმა ერმა, უპირველეს ყოვლისა, კი მწერალმა. „ჩვენი ენის სიწმინდისათვის ბრძოლის ახლო წარსულს თუ გადავხედავთ, დავრწმუნდებით, რომ ქართული მწერლობის უდიდესი წარმომადგენლები დაუღალავად იღწვოდნენ ქართული ენის შელახული უფლებების აღდგენისა და მეტყველების კულტურის განვითარებისათვის, მართლწერისა და მართლმეტყველების კულტურის გაუმჯობესებისათვის. სალიტერატურო ენის გამდიდრების დაუშრეტელი წყარო ცოცხალი მეტყველებაა, ამიტომ მწერალი ვალდებულია დიალექტებიდან შემოიტანოს ისეთი სიტყვები და გამოთქმები, რომელიც ღირსია ლიტერატურული გამოხატულებისა [8:148].

მნიშვნელოვანია მწერლის სტილი, ენის მხატვრული სამყარო. ნამდვილი პროზა, უბრალო სიტყვებით იქმნება. მთავარია, როგორ დააღაგებს ამ სიტყვებს მწერლის ნიჭიერება,

როგორ შესძენს მათ მაგიურ ძალას და როგორ აქცევს მას იმად, რასაც სტილი ჰქვია და რაც ერთ მწერალს ყველა დანარჩენისაგან განასხვავებს.

ვისაც ლიტერატურის რამე გაეგება, რეზო ჭეიშვილის სტილი სხვაში არ აერევა. სტილი - ეს მწერალია, სტილში თითქმის ყველაფერი იგულისხმება - ფრაზის აგებაც, პერსონაჟთა და ვითარებათა ხატვის უნარიც, მაგრამ სტილი ყველაფერი, ალბათ მაინც არ არის...

რ. ჭეიშვილის მწერლური სტილი გურამ ასათიანმა ერთი სიტყვით დაახასიათა, - მისივე თქმით, უბრალო ქართული სიტყვით: „კვიმატი“ („კვიმატი ხასიათი აქვთ მის პერსონაჟებს, კვიმატია მწერლის ხელწერა და, რაც მთავარია, მისი იუმორი“) [1].

რეზო ჭეიშვილი XX საუკუნის ქართული მწერლობის წარმომადგენელია, იგი ქუთაისში დაიბადა და აღიზარდა, ცხოვრების უმეტესი ნაწილიც ქუთაისში გაატარა.

XX საუკუნე მძიმე იყო ქართველი ერისა და, მით უმეტეს, შემოქმედისთვის. ორი მსოფლიო ომი, 1918 წელს მოპოვებული სამწლიანი თავისუფლება. 1921 წლიდან დიქტატორული მმართველობის მარწუხებში მოქცევა, რაც დიდ გავლენას ახდენდა შემოქმედზე. მართალია, რეზო ჭეიშვილის სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლისას ქარტახილებს თითქმის გადავლილი ჰქონდა, მაგრამ 60-70-იან წლებში პარტია და ხელისუფლება კვლავინდებურად აგრძელებდა აშკარა თუ შენიღბულ ბრძოლას ეროვნული თვითშეგნების დასათრგუნად და რუსიფიკატორული პოლიტიკის გასატარებლად. რაც დრო გადიოდა, ხელისუფლება ამკაცრებდა იდეოლოგიურ პოლიტიკას და რკინის ხუნდებით ბოჭავდა შემოქმედებითი აზროვნების თავისუფლებას. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგი მწერალი აქტიურად ჩადგა რუსიფიკატორული პოლიტიკის სამსახურში, ჩვენდა სასიხარულოდ, მრავლად იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც დაუღალავად ემსახურებოდნენ ქართულ საქმეს, ხალხს, მწერლობას.

2003 წლის 24 აპრილის გაზეთ „ლიტერატურული საქართველოს“ მორიგი ნომერი, ულოცავდა რა რეზო ჭეიშვილს დაბადებიდან 70 წლის იუბილეს, წერდა: „რ. ჭეიშვილი თითქმის სამოცი წელი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა საბჭოთა საქართველოში, მაგრამ არასოდეს არ ყოფილა საბჭოთა მწერალი. მასში ყოველთვის ცოცხლობდა ქართული სული, უდიდესი პატრიოტიზმის გრძნობა“.

1989 წლის გაზეთ „ქუთაისის“ 23 ივნისის ფურცლებზე რ. ჭეიშვილი წერდა: „სამი რამის შიში მქონდა ბავშვობიდანვე. ქართული ენის უცხო ენებში აღრევის და ამგვარად მისი დაკარგვის, ქალაქსა და სოფელს შუა ზღვარის წაშლის და, ბოლოს, კომუნიზმის აშენებისა.“

საბედნიეროდ, შიში არ გამართლდა, ბოლოდროინდელმა მოვლენებმა დამარწმუნა, რომ ენები არა თუ აღირევინ, არამედ კიდევ უფრო მკვეთრად გაემიჯნენ ერთმანეთს, და იმედი გამიჩნდა, რომ ეს პროცესი კვლავაც ასე სასიკეთოდ გაგრძელდება“ [3].

მწერალ რ. ჭეიშვილს ამ დიდ იმედს ის გარემოება აძლევდა, რაც საქართველოში 1989 წლის აპრილში დატრიალდა. ქართველ ხალხში უდიდესი პატრიოტიზმის გრძნობას, სამშობლოსათვის უანგაროდ თავდადებას ხედავდა. სწამდა, რომ ქართველ ერს, ქართულ ენას გადაშენება-განადგურება არ ეწერა. ქართული ენა დაიბრუნებდა შელახულ უფლებებს და აღარ იარსებებდა შიში სხვა ენებში აღრევისა.

თუ დღეს რუსული ენა საშიშროებას აღარ წამოადგენს, მისი ადგილი ინგლისურმა დაიკავა. ქართულში უხვად შემოიჭრა ინგლისური სიტყვები, მომრავლდა ბარბარიზმები, ჟარგონები, რაც აბინძურებს, ანაგვიანებს ენას. ალბათ, სწორედ ამისა და სხვა ფაქტორების გამო წუხდა რ. ჭეიშვილი და გულისტკივილით დასძენდა: „ახლა საქართველო დალუპვის პირასაა, ქართველ ერში ქართული სული ჩაკვდა, ქართველი გოგო-ბიჭები ქუჩაში მხოლოდ ჟარგონებით, ქუჩური ტერმინებით ლაპარაკობენ... სისხლისმწოველები იძახიან, საქართველო უნდა გადავარჩინოთო, საქართველოს მხოლოდ წიგნიერი ხალხი გადაარჩენს“ [10].

რ. ჭეიშვილის ენა ხალხის ენაა. იგი შეიძლება ჩამოეყალიბებინა მხოლოდ ქართველი კაცის განუყოფლობას გარე სამყაროსთან, მის თანაზიარობას ბუნებასთან, ეთნიკურ ყოფასთან, ხალხურ სიბრძნესთან, სიტყვიერებასთან. იგი ხალხის წიაღიდან გამოსული მწერალია და არა ხალხის ცხოვრების გარედან დამკვირვებელი. იგი წერს სადა, მარტივი, ადვილად გასაგები ენით. ძირითად შემთხვევაში იცავს სალიტერატურო ენის ნორმებს, თუმცა ენობრივი გადაცდომები გვხვდება როგორც პერსონაჟთა მეტყველებაში, ასევე მწერლის ენაშიც.

ფონეტიკური მოვლენები. ასიმილაცია. რ. ჭეიშვილის თხზულებებში გვხვდება როგორც ხმოვანთა, ასევე თანხმოვანთა ასიმილაციის რამდენიმე მაგალითი. დისტანციური ასიმილაციის შემთხვევა გვაქვს ზმნაში „მედევა“:

-„კიდევ იქით მედევა, იაშას გაზრდამ“ [12:7, 1990]. ე ხმოვანმა დაიმსგავსა ა. სწორი ფორმაა **მედავა**.

რეგრესული, დისტანციური ასიმილაციის მაგალითი გვაქვს სიტყვებში „ბდღვირი“, „იჭვიანი“: „სცენაზე **ბდღვირი** დადგა“ (12:214, 1974).

[პეტრე] **იჭვიანი**, უნდო მზერით მიაჩერდა ტაქს და მგზავრებს [12: 267, 1974].

ამავე რომანის 1990 წლის გამოცემაშიც მსგავსი ფორმა დასტურდება: პეტრემ ნამეტანი იუცხოა ეს სამეული, **იჭვიანი**, უნდო მზერით მიუხედა ტაქს და მგზავრებს [12: 23, 1990].

კონტაქტური ასიმილაციაა ზმნაში „**გოუშვა**“. ფუძისეული უ ხმოვანი ზმნისწინისე-ულ ა-ს ნაწილობრივ იმსგავსებს:

„ეს კი **გოუშვი** ჭაჭებში“ [14:396 „წვიმიანი ღამე“].

რ. ჭეიშვილის ნაწარმოებებში თანხმოვანთა ასიმილაციის ორიოდ შემთხვევა დადასტურდა. რომანში „ქალაქში დინოზავრები დადიან“ 1990 წლის გამოცემაში კვითხულობთ: „ყელი ამის გამო ან შეხვეული როგორც იმ დღეს, ან ლეიკოპლასტირის სქელი ნაჭრით ჰქონდა **გადაწეპილი**“ [12: 26, 1990]. ამ სიტყვაში ყრუ-მკვეთრი ბგერა ა- იმსგავსება მჟღერ ბ-ს და აქცევს პ ბგერად, რომელიც ყრუ მკვეთრია.

ასიმილაციის ასეთივე მაგალითი გვაქვს ამავე რომანის 1974 წლის რედაქციაში:

„რაფო მზესუმზირას აკნატუნებდა, დროდადრო ოხრავდა და მთელ ტანზე **აწეპებულ** ჩენჩოს სათითაოდ იშორებდა“ [12: 47, 1974].

რომანის 1990 წლის გამოცემაში კი სწორი ფორმა გვხვდება: „რაფო მზესუმზირას აკნატუნებდა, სიამოვნებისაგან ოხრავდა, ტანსაცმელზე **აწებებულ** ჩენჩოს სათითაოდ იშორებდა წვიპურტით“ [12:45, 1990]. სიტყვაში „აწებებულ“ გვაქვს პროგრესული, დისტანციური, ნაწილობრივი ასიმილაცია. თუმცა, შეიძლება დისიმილაციასაც ჰქონდეს ადგილი. თემის ნიშნისეულმა მჟღერმა ბ ბგერამ განიმსგავსა ფუძისეული ბ და აქცია ყრუ-მკვეთრ პ თანხმოვნად. ასეთ შემთხვევაში გვაქვს რეგრესული, დისტანციური დისიმილაცია.

პროგრესული ასიმილაციის შედეგად არის მიღებული **ვინცხა, რაცხა, რავარცხა** [9: 151].

„თქვენ შეგიწუხდათ გული, რა არის ეს **რაცხა** ჩვენებური დაუკარით!...-საყვედური თქვა შემოხანხალულმა ელისაბედმა [12: 38, 1974].

„-ამელამ მოვითმენ, ჩემო ბატონო, **რავარცხა** იქნება, მერე, ბატონო, შეგუებული ვიქნები ამ აზრს“ [14: 313].

სიტყვაში **რალაცა** ჯერ მოხდა მეტათეზისი **რაცალა** - შემდეგ ასიმილაციით - **რაცხა**; ყრუ მშვენიერმა ც-მ დაიმსგავსა მჟღერი ღ და აქცია ყრუ-ფშვინვიერ ხ ბგერად.

დისიმილაცია. რ. ჭეიშვილის თხზულებებში გვხვდება ხმოვანთა დისიმილაციის მაგალითები: „**ამელამ** სულ ნუ მოხვალ, თუ გინდა“ [12: 76, 1974].

სიტყვაში „ამელამ“ ა ხმოვანმა განიმსგავსა ა და აქცია ე ბგერად. ხმოვანთა რეგრესული, დისტანციური დისიმილაციაა შემდეგ მაგალითებში: „მზეზე ნუ გეფარები თვარა, დიოგენე მყევხარ შენც [12: 47, 1974].

„გამარჯობათ... შემოდით, აქ რატომ დგებართ - შეიპატიჟა გვიმ მოულოდნელად მოვლენილი სტუმრები“ [12: 97, 1990].

თანხმოვანთა დისიმილაციის მხოლოდ ერთი შემთხვევა დავაფიქსირეთ რ. ჭეიშვილის აღნიშნულ ნაწარმოებებში: „დირექტორმა ისევ პირველი ტელეფონის ყურმილი აიღო, მშვიდად აკრიფა ნომერი და გაბმულ ზუზუნს მიუგდო ყური: [14: 290, ცისფერი ხიდები]. მჟღერმა რ-მ განიმსგავსა მომდევნო ასევე მჟღერი ზ თანხმოვანი და აქცია ყრუ-ფშვინვიერ ფ-დ. „აკრიფა“ სიტყვაში არის პროგრესული, დისტანციური დისიმილაცია.

მეტათეზისი. მეტათეზისი, ანუ ბგერათა გადასმა მეტწილად ემართებათ სონორ თანხმოვნებს რ, ლ, მ, ნ-ს და აგრეთვე ვ-ს.

რომანში „ქალაქში დინოზავრები დადიან“ ვხვდებით რ, ლ თანხმოვანთა გადასმის ორ შემთხვევას: „სასიამოვნოა ძრიელ!-თქვა ნონიკომ“ [12: 49, 1974]. „ძრიელ კარგია, ეძინოს...“ [12: 87, 1990].

ამ მაგალითებში არის საურთიერთო, მანძილის მიხედვით კი დისტანციური მეტათეზისი.

ბგერის დაკარგვა. ბგერის დაკარგვა ფართოდ გავრცელებული ფონეტიკური პროცესია. რედუქცია ეხება როგორც ხმოვნებს, ასევე თანხმოვნებს..

რ. ჭეიშვილის ენაში გვხვდება ხმოვანთა რედუქციის ისეთი შემთხვევები, რომელიც სალიტერატურო ენისათვის ნორმაა. თუმცა დასტურდება დარღვევებიც. ორიოდე მაგალითში ა ხმოვანი იკარგება იქ, სადაც ნორმის მიხედვით არ არის მოსალოდნელი. მაგალითად: „ეს საკითხი გადატანილია ფინალში, პრიზმში, სადაც თავს იყრიან და ტყდებიან სხივები“ [14:309, „ცისფერი მთები“]. „მეფის დროინდელი ოქროს ფულებით გავსებულ ზარდახშს თავი ახადეს“ [12: 93, 1974].

ორივე მაგალითში ფუძისეული ა ხმოვანი მოკვეცილია. კვეცა კი ხდება ორ ბრუნვაში ნათესაობითსა და მოქმედებითში. ეს სიტყვები „ზარდახშა“ და „პრიზმა“ მიცემით ბრუნვაში დგას და შესაბამისად, ფუძის ბოლოკიდური ხმოვნის მოკვეცა არ უნდა ყოფილიყო.

ხშირია თანხმოვანთა დაკარგვა. რ ბგერა რედუქცირებულია შემდეგ მაგალითებში:

„რას **შვები**, კაცო, შენ?! - იყვირა მოულოდნელად პეტრემ“ [12:26, 1990]. „ხედავ, რას **ვშვები** მანეთის გულისათვის“ [12:8, 1974].

ბოლო ორი მაგალითი მოტანილია რომანის „ქალაქში დინოზავრები დადიან“ 1974 წლის რედაქციიდან, ამავე რომანის 1990 წლის გამოცემაში კი ვკითხულობთ:

„-კარგად, შენ რას **შვრები**?“ [12: 18, 1990]. „ხედავ, რას **ვშვრები** ფულის გულობიზა?“ [12: 7, 1990].

როგორც ვხედავთ 1990 წლის გამოცემაში **რ** თანხმომავანი რედუქციურებული აღარ არის, აღდგენილია.

დაკარგულია **ს** თანხმომავანი: „-**ახლო** მოდით სასახლესთან, აწი ჩვენ უნდა ვითაოთ ყველაფერი“ [12: 12, 1974]. „**ვიზე** ამბობთ? - დაინტერესდა ნოდარი“ [12: 37, 1974].

მიცემით ბრუნვაში **ზე** და **ში** თანდებულების დართვისას ბრუნვის ნიშანი ყოველთვის იკარგება, გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ ორი ნაცვალსახელი ვისზე, ვისში, მასზე, მასში, სადაც ბრუნვის ნიშანი შენარჩუნებულია. ბოლო მაგალითში რატომღაც სწორედ ეს ნორმაა დარღვეული და ვინ ნაცვალსახელთან ბრუნვის ნიშანი დაკარგულია.

ს თანხმომავანი დაკარგულია აგრეთვე სიტყვაში „მზიგულზე“: „ისინი აეროპორტის ბაღში ისხდნენ **მზიგულზე**“ [12: 145, 1974].

III სუბიექტური პირიც ნიშნის **ს** სუფიქსის დაკარგვის რამდენიმე მაგალითი დავადასტურეთ: „მანდ **არი**, მარჯვნივ, შებრუნდი - ზურგზე ხელი უბიძგა იამ [12: 77, 1990].

1974 წლის გამოცემაში კი ამავე მაგალითში III სუბიექტური პირის ნიშანი შენარჩუნებულია: „მანდ არის, მარჯვნივ, შებრუნდი - ზურგზე ხელი უბიძგა იამ [12:84, 1974].

დაკარგულია **მ** თანხმომავანი:

„შენ გაიხარე, ნოდარია, რავა სულ დაიკარგე, ბიჭო, **რატო** აღარ ჩანხარ“ [12: 35, 1990].

1974 წლის რედაქციაში იგივე სიტყვაში **მ** თანხმომავანი შენარჩუნებულია:

„შენ გაიხარე, ნოდარია, რავა სულ დაიკარგე, ბიჭო, **რატომ** აღარ ჩანხარ“ [12: 36, 1974].

ორი ერთნაირი ბგერა სიტყვაში ერთმანეთის გვერდით ვერ ძლებს, ერთ-ერთი იკარგება. ფუძისეული ვ თანხმომავნის გავლენით დაიკარგა I სუბიექტური პირის ნიშანი. მაგალითად: „არ **გადმოვარდები**, აგრაფინა ბიცოლა, ზოგიერთის ჯინაზე არ **გადმოვარდები**, მიხაკოს ვენაცვალე, არ **გადმოვარდები**“ (14:24, „ბერსატრიელი“.).

გ ბგერა დაკარგულია სიტყვაში „**მარა**“, ასევე მ დაკარგულია: „ასე იყო კი, **მარა** სადღაა ის დრო [14: 396].

რ და გ თანხმობენ იკარგება სიტყვაში კაი: „ახლა ერთ კაი ცეცხლსაც დავანთებ“ [14:344, „ალ-რაზაკის სიკვდილი“].

მსგავსი ფორმები რ. ჭეიშვილის ნაწარმოებებში არც თუ ისე იშვიათია. დღეისათვის სალიტერატურო ფორმა „როგორი“, რომელიც აკ. შანიძის აზრით, მომდინარეობს რა გუარისაგან. ამ სიტყვას დასავლურ კილოებში ხმოვნები შენახული აქვს, ცვლილება თანხმობებშია მომხდარი: რა გვარი → რავარი, იკარგება გ თანხმობანი (7:28).

რავარი დისიმილაციით **რავალი**, შეკვეციტ **რავა** [9:205].

ეს ფორმები რ. ჭეიშვილის თხზულებებში მრავლადაა:

„ვაი **რავარი** სამზერი ხარ!.. - მიუბრუნდა მოხუცი მეჭაღს [14:374, ოსტატები].

„**რავა** შევაკალი ამ უპატრონო თეატრს თავი“ [14:334 ალ-რაზაკის სიკვდილი].

რომანში „ქალაქში დინოზავრები დადიან“ დასტურდება მარცვლის დაკარგვის მაგალითიც: „ყველაფერი **თვალდახელშუა** გადასხვაფერდა, ყველაფერი შეიცვალა“ [12:105, 1974].

ბგერის ჩართვა. ბგერის ჩართვა გავრცელებული ფონეტიკური პროცესია სალიტერატურო ქართულში და კიდევ უფრო გავრცელებული დიალექტებში. რ. ჭეიშვილის თხზულებებში გვხვდება მ და ვ თანხმობების ჩართვის მაგალითები:

„სკამებიანი გლეხი შუა მოედანზე **უნებართვოდ** მიდიოდა“ [14:377, ოსტატები]. „ერთი კაცი სახურავსაც **თოვლავდა** ნაადრევად“ [12:100, 1990]. „ქვევით ჩხუბი და **წეწვა-გლეჯვა** ისევ [14:23, ბერსათრიელი].

რ. ჭეიშვილის თხზულებებში გვხვდება მარცვალთა ჩართვის შემთხვევებიც: „ერთმანეთს კარგა დიდი მანძილით იყვნენ **დაშორიშორებული**“ [14:370, ოსტატები].

ბგერათმონცვლეობა. სუბსტიტუცია ხდება აკუსტიკურად მსგავსი და ფიზიოლოგიურად მონათესავე ბგერებისა, ვ-ს ენაცვლება **ზ** ბგერა სიტყვაში „თებზი“:

„რამდენჯერ მე ბაზარში გაყინული **თებზი** მიყივია, იმდენი სიცოცხლე მე. შენ არ დაგწყევლი... გამიკუჭია ეს შენი ნაყიდი **თებზი** და მუცელში პატარა **თებზი** დამინახავს“ [14:411, მეოთხე პალატა].

სუბსტიტუციაა შემდეგ მაგალითებშიც: „-გამარჯობა, აპრაწიონ! -აპრაწიონს მოგცემ მე შენ“ [12:166, 1974].

დასტურდება ხმოვანთა მონაცვლეობაც: „დინოზავრებიც არ იყვნენ, რასაკვირველია, ერთნაირნი... ზოგი ინდოურის ტოლი იყო [12: 27, 1974]. „მამე სიგარეტი და გეტყვი“ 12:457, 1990].

რომანის „ქალაქში დინოზავრები დადიან“ 1974 წლის გამოცემაში გვხვდება :

„მაგი არ თქვა, ელისაბედ ბებია, **თუ არა** მეწყინება - გააფრთხილა ნოდარმა“ [გვ. 36]. 1990 წლის რედაქციაში კი „**თუ არა**“-ს ნაცვლად გვხვდება „**თვარა**“: „მაგი არ თქვა, ელისაბედ ბებია, **თვარა** მეწყინება, ჯერ რა დროის მაგაზე ლაპარაკია“ [გვ. 35]. „თვარა“ ფორმას რ. ჭეიშვილი ხშირად იყენებს.

შეიძლება „**თვარა**“ მიღებულია „**თუ არა**“ სიტყვებისაგან უ ხმოვნის დავიწროებით (უ უმარცვლოა. ძველ ქართულში იქ, სადაც უმარცვლო იყო, თანამედროვე ქართულში ვ ჩაენაცვლა). „თუ არა“-ს შეერთებით მივიღეთ დიალექტური „**თვარა**“. სალიტერატურო ფორმებია **თორემ, თუ არა**.

სახელები. ერთადერთი შემთხვევა, სადაც ი ხმოვანი სახელობითი ბრუნვის ნიშნად გვხვდება ბოლოხმოვნის სახელებთან, არის სიტყვა **რაიც**:

„მოიპოვა ის პატივი და სახელი, **რაიც** სხვათათვის სანატრელიც კი იყო [14:348, „სტუმარი“].

არასწორი ფორმით არის ნახმარი განუსაზღვრელი ნაცვალსახელი **ვინმე** შემდეგ წინადადებაში“ „ერთ საათში არც ბუყნური ახსოვდა **ვისმეს**, არც წარმოდგენა და კონცერტი“ [12: 217, 1974].

თუ **ვინ** კითხვით ნაცვალსახელს -**მე** ნაწილაკი უშუალოდ დაერთვის, ნაწილაკმეზ-რდილია, მაშინ გვაქვს ფორმა **ვინმე** და შემდეგ დაერთვის მას ბრუნვის ნიშნები: ვინმე-მ, ვინმე-ს, ვინმე-ს, ვინმე-თი, ვინმე-დ. ხოლო, თუ **ვინ** კითხვით ნაცვალსახელს -**მე** ნაწილაკი ბრუნვის ნიშნის შემდეგ დაერთვის, მაშინ არის: ვინმე, ვი-ს-მე, ვისთვის-მე“ [7:76].

მაშასადამე, მიცემით ბრუნვაში უნდა იყოს **ვისმე** ან **ვინმეს** და არა **ვისმეს**. აქ ორი ბრუნვის ნიშანია წარმოდგენილი: ვი-ს-მე-ს.

რ. ჭეიშვილი ზოგჯერ საკუთარ სახელებს არასწორი ფორმით გამოიყენებს:

„რატომ არ ჯდები, **ნოდარი**, შენ ხარ ჩემი ბატონი!“ [12: 126, 1974]. „ერთი ჭიქა ჩამოსხა **ნოდარიმ**, წრუპა ვერ დაცალა“ [12:46, 1990]. „**ჯემალის** მართლა სძინავს“ [12: 36, 1974]. „აწი

რალას დავიკარგები, **ნოდარიზე** ვარ ჩამოკიდებული“ [12:17, 1974]. „ბუხუმ აკორდეონი გადაიკიდა, მოსინჯა, ააწრიპინა, **ჯემალიმ** თითბრის საყვირს ბუნიკი მოარგო აუჩქარებლად, ლეუმამ დოლი მოიმარჯვა“ [12: 37, 1990].

საკუთარი სახელები **ნოდარი**, **ჯემალი** ბოლოთანხმოვნია, აქ ი სახელობითი ბრუნვის ნიშანია და არა ფუძისეული, ამიტომ ისე არ უნდა ვაბრუნოთ როგორც ბოლოხმოვნიანი სახელი. უნდა იყოს: **ნოდარმა**, **ჯემალს**, **ნოდარზე**, **ჯემალმა**. წოდებით ბრუნვაში სახელი ფუძის სახით უნდა იყოს წარმოდგენილი: **ნოდარ!**

ბშირია შემთხვევები, როდესაც ვითარებითი ბრუნვის ნიშნის **ად** სუფიქსის ნაცვლად არის **ათ**, ადგილი აქვს სიტყვის ბოლოს ბრუნვისნიშნისეული მჟღერი თანხმოვნის დაყრუებას:

„სავლე მიხვდა, რომ **გლახათ** იყო საქმე“ [14:340, „ალ-რაზაკის სიკვდილი“]. „**გლახათაა** ჩვენი საქმე! - ჩაილაპარაკა ლეუმამ“ [12: 217, 1974]. „მათხოვე, ბოშო, **რათ** უნდა ეს წყალი“ [12: 217, 1974].

რომანის „ქალაქში დინოზავრები დადიან“ 1974 წლის გამოცემაში დასტურდება სწორი ფორმა: „როგორც გადმომცეს, ეს ოჯახი **დიდადაა** დავალებული ისედაც თქვენგან და ახლა ნუ გაგვაწბილებთ“ [12:108, 1974]; ხოლო 1990 წლის გამოცემაში **დ** შეცვლილია **თ** ბგერით: „როგორც გადმომცეს, ეს ოჯახი **დიდათაა** დავალებული, ბატონო, თქვენგან და ახლაც ნუ გაგვაწბილებთ“ [12:102, 1990].

ასეთი პარალელური ფორმები გვხვდება არა ერთი და იგივე რომანის სხვადასხვა წლების გამოცემებში, არამედ ერთი გამოცემის ერთ გვერდზეც კი:

„-პავიდლო **რად** გინდოდათ? „-რატომ, **რათ** გვინდოდა, მოვიტანე და დავდებ აგერ სახლში“ [12:205, 1974].

რომანის „ქალაქში დინოზავრები დადიან“ 1974 წლის გამოცემაში **-ს** სუფიქსი ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნად გვხვდება სიტყვაში **თქვენსკენ**:

„მაგ არ გეთქვა და მოგეკალი... რამდენი ხანია იქით არ ვყოფილვარ... ამ დილით ჩამოვედი და **თქვენსკენ** ვერ ამოვისეირნე ერთი [12:..22].

ამავე რომანის 1990 წლის გამოცემაში ავტორს საჭიროდ აღარ მიუჩნევია **ს** თანხმოვანი, ამოუღია, რადგანაც ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების მიხედვით „თანდებულის პირის ნაცვალსახელებს ნათესაობითში **ს** არ დაერთვის: ჩემ მიერ, თქვენ მიერ... ჩემკენ, შენკენ, ჩვენკენ, თქვენკენ“ [6: 21].

„მაგ არ გეთქვა და მოგეკალი... ჩვენს ბარობაზე იქით აღარაფერი დარჩა და აღარც მინდა თქვენკენ გახედვა“ [12:19, 1990].

ნათესაობითი ბრუნვის თანდებული **თვის** გვხვდება როგორც ლიტერატურული, ასევე დიალექტური ფორმითაც **თვინ**. მაგალითად: „-ვაი **ჩვენთვის!** - ჩაილაპარაკა რაფომ“ [12:54, 1990].

რომანის 1974 წლის გამოცემაში კი ამავე ფორმასთან დიალექტური ფორმა გვხვდება: „-ვაი **ჩვენთვინ!**- ჩაილაპარაკა რაფომ“ 12:8, 1974]. „-ვაი **ჩვენთვინ!**- ტომარი აიმჩატა“ [12:7, 1974].

გვხვდება დიალექტური ფორმა **იზა**: „-ხედავ რას ვშვრები გულის გულობიზა“ [12:7, 1990].

ამავე წინადადებაში 1974 წლის გამოცემაში სწორი ფორმაა გამოყენებული: „ხედავ რას ვშვები მანეთის **გულისათვის**“ [12:8, 1974].

რ. ჭეიშვილის შემოქმედებაში ზოგჯერ გვხვდება ნაცვალსახელთა არასწორი, დიალექტური ფორმები. მაგალითად: „ვაი, შენ დაგენაცვლე, ნოდარია, არაა **მაგი?**“ [12:56, 1974]. „არ აშენდები კაცი, **მაგნაირი** პედაგოგი რომ გეყოლება!“ [12:55, 1990]. „**მაგ** ვერ დამართია კარგი საქმე!“ [12:81, 1974].

შეგვხვდა ისეთი მაგალითიც, სადაც ერთდროულად წარმოდგენილია რიცხვის ორი ნიშანი: „სხვა გზა არ იყო, **ორთავენი** ბედს უნდა დამორჩილებოდნენ“ 12:147, 1974).

„შემდეგ **სამთავენი** ლუდხანაში მიიფანტ-მოიფანტნენ“ [14:386ნოველა სალუდეში“].

ზმნა. I სუბიექტური პირის ნიშანი ვ პრეფიქსი არ არის წარმოდგენილი ზმნაში. მაგალითად: „არ **გადმოვარდები**, აგრაფინა ბიცოლა, ზოგიერთის ჯინაზე არ **გადმოვარდები**, მიხაკოს ვენაცვალე, არ **გადმოვარდები**“ [14:24, ბერსათრიელი].

ცნობილია, რომ ორი ერთნაირი ბგერა ერთმანეთის გვერდით ვერ ძლებს, ამიტომ ფუძისეული ვ თანხმოვნის გავლენით დაიკარგა I სუბიექტური პირის ნიშანი ვ- პრეფიქსი.

III სუბიექტური პირის ნიშანი არ არის ზმნაში:

„მანდ **არი**, მარჯვნივ შებრუნდი - ზურგზე ხელი უბიძგა იამ“ 12:77, 1990].

პირის ნიშანი ზედმეტია ზმნაში **ჰკარგავდა**: „ ხანში შედიოდა, ძველ რიხს არ **ჰკარგავდა**, მაგრამ ახალსაც ვერ იძენდა და ზეზეულად ძველდებოდა“ ([12:44, 1990].

ზმნა „**კარგავდა**“ გარდამავალია, მას შეეწყობა სუბიექტური და პირდაპირობი-ექტური პირი, III პირდაპირობიექტურ პირს, კი, როგორც წესი, ნიშანი არა აქვს. ასევე ზედმეტია **ჰ-** პრეფიქსი ზმნაში **მოჰკალ**:

„**მოჰკალ**, საჭურისია, ძალღია... დაიფიცავს და მერე შენც დაგლუპავს და მეც... **მოჰკალ**“ [14:336, „ალ-რაზაკის სიკვდილი“].

აქაც, **მოჰკალ**, გარდამავალი ზმნაა. შეეწყობა II სუბიექტური პირი და პირდაპირი ობიექტი. II სუბიექტური პირს თანამედროვე ქართულში ნიშანი არა აქვს. თანაც, როდესაც ზმნის კილო წართქმითი ბრძანებითია, II სუბიექტური პირის ნიშანი არ აქვს და არც ჰქონია. სწორედ ამის მიხედვით განირჩეოდა თხრობითი და ბრძანებითი კილო ერთმანეთისაგან [7: 177].

III პირდაპირობიექტური პირის ნიშანი **ს-** პრეფიქსი არ უნდა იყოს წარმოდგენილი ზმნაში: „ია მოხერხებულად ანთებდა ასანთს, ღერს ნახევრამდე **სწვავდა**, ძირს აგდებდა და ახალს უკიდებდა წამდაუწუმ“ [12:85, 1974].

1990 წლის რედაქციაში კი იმავე ზმნაში **ს-** პრეფიქსი არ დასტურდება:

„ია მოხერხებულად ანთებდა ასანთს, ღერს ნახევრამდე **წვავდა**, ძირს აგდებდა და ახალს უკიდებდა წამდაუწუმ“ [12:78, 1990].

ასევე ზედმეტია **ს-** პრეფიქსი ზმნაში „**სცხელა**“: „ეტყობა ძალიან **სცხელა**“ [14: 328].

თანამედროვე ქართულში გვაქვს ზმნისწინი **ჩა**, რომელიც რთული შედგენილობისაა. მიღებულია **შე** და **და** ზმნისწინების შეერთებით შე+და=მდა→ჩა.

რ. ჭეიშვილი ხშირად იყენებს ჩა ზმნისწინის ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელ ფორმას შთა: „მისი ძმაკაცი წლის დასაწყისშივე თუ განახორციელებდა ამ **შთანაფიქრს**, არაფრით არ ეგონა“ [12:99, 1974].

ასევე დავადასტურეთ მაგალითი, სადაც **ჩა-** ზმნისწინის ნაცვლად გამოყენებულია **შე-**: „ჯემალმა საყვირი შემართა, **შებერა**, ხელში ასწია, ააფარფატა“ [12:38, 1974].

დასტურდება ზმნის ფორმები, რომლებიც სალიტერატურო ენისათვის მიუღებელია: „აბა **ვტყუივარ?** -ეწყინა კოტიკოს. -კი **ტყუიხარ**, გეშლება, შეიძლება, მოგეჩვენა კიდევ“ 12:171, 1974].

არასწორია სუბიექტის განცდა-მდგომარეობის გამომხატველ მედიოაქტივ ზმნებთან მეშველი ზმნის გამოყენება, უნდა იყოს ვტყუი, ყვირი, ხტი და არა ვტყუივარ, ყვირიხარ, ხტიხარ... [7:178].

-ავ თემისნიშნისანი ზმნების გამოყენებისას ასევე დაშვებულია უზუსტობა:

„ქარი **ლეწავდა** სახურავებს, ელექტრონის მავთულებს აწივლებდა, ერთმანეთზე ახლიდა და ნაპერწკლებს აყრევინებდა“ [12:69, 1974]. „რადაცას **ლეჭავდა** და პიჯაკის

კალთიდან ნამცეცებს იფერთხავდა“ [12:72, 1974]. „სახლის კარს რკინის ურდულითა და ხუთი საიმედო გასაღებით **კეტავდა**“ [14:375, „ოსტატები“, 375]. უნდა იყოს **ლენდა, კეტდა, ლექდა**, რადგან ეს ზმნები ერთთემიანია, ამიტომ თემის ნიშანს აღარ საჭიროებენ. თემის ნიშანი არ უნდა დაერთოს ხმოვანმონაცვლე ზმნებსაც: სწორია: ვგლეჯ, ვჟლეტ, ვგრეხ და არა მოვუგრინავ, როგორც ეს მწერალს აქვს გამოყენებული: „ბარნაბას მე მოვუვლი, თუ საჭირო იქნა, კისერს **მოვუგრინავ**, ბოლოს და ბოლოს“ [12:135, 1974].

არასწორია **-ებ** თემის ნიშნის ნაცვლად სხვა აფიქსების გამოყენება: „თუ მართალია, რას **დალაყუნობ** მთელი დღე ამხელა კაცი, სახლში ვერ წახვალ“ [12:47, 1974].

რომანში „ქალაქში დინოზავრები დადიან“ გვხვდება ფორმები: მითქვია, უნახიათ: „სულ არ დამანახო არაფერი-თქვა, კი არ **მითქვია**“ [12:15, 1990]. „**უნახიათ**, კი, მაგრამ სად იმათი ნაკვალევი და სად ჩვენი“ [12:118, 1974].

სწორი ფორმებია უნახავთ, მითქვამს, რადგან ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების მიხედვით ავ და ამ თემის ნიშნები ზმნას არ გადაჰყვება III სერიის I თურმეობითშიც.

მწერალს ზმნის არქაული ფორმებიც აქვს გამოყენებული: „ამ საქმეში ჭიპმოჭრილი კაცი, სხვა რაღას **იქმსო**, შეაქეზეს, შეასახელეს და ფრიად ნასიამოვნებს პეტია ხანთამემ თავკაცობაზე თანხმობა თქვა“ [12:108, 1974].

„მიძღების ექთნები ბუდუს ამშვიდებდნენ, აწყნარებდნენ, შიშს ნუ **შეიქმ**, მორიგე ექიმი ადგილზეა“ [14: 318, „ძველი ამბავი“].

ფორმაუცვლელი სიტყვები. აქ, იქ ზმნიზედების გვერდით გვხვდება **აქეთ, იქით**, რომლებიც ზოგჯერ არასწორი ფორმითაც გამოიყენება:

„კოწია არ გეთქვა და მოგეკალი... რამდენი ხანია **იქეთ** აღარ ვყოფილვარ“ [12:22, 1974].

„კოწია, ბურთი მიე, კოწიას **აქეთ** კოწია, **იქეთ** კოწია“ [12:161, 1974].

აქ, იქ ზმნიზედები ნაწილაკიანი ფორმითაც გვხვდება:

„აბა ბინას დაგიდებ **აქანე**, მეტი არ მაქვს საქმე“ [14:374]. „რა გინდა, კაცო, ალო, რომელი ხარ, გძინავთ **მაქანე**?“ [12:81, 1990].

უმართებულოა შემდეგი ფორმებიც: „**რეიზა** აღარაა, ჟორჟიკია“? [12:91, 1990]. დედა, **რაფრათ** იცვამენ ეს ახალგაზრდები ამ ბოლო დროს“ [12:103, 1974]. „რამდენი იტყოდა: პოეტი ანთარელი რავა გადაყვა ბოჰემურ ცხოვრებასო“ [14:400].

მაგრამ კავშირის გვერდით მწერალი ხშირად იყენებს მარა ფორმას, რადგანაც ფორმის ნაცვლად კი - რაღაი-ს : „ასე იყო მარა სადღაა ის დრო“ [14:396]. „ახლა წავალ, რაღაი ამ საქმეს გადავურჩი, რას დავეძებ“ [12:210, 1974].

ასევე ხშირია კი ნაწილაკის ნაცვლად ქე დიალექტური ფორმის გამოყენებაც:

„ქმარს ქე გაშორდა და რაღა უნდა მეტი“ [12:264, 1974].

ამდენად, მწერალ რეზო ჭეიშვილის ენა სადა, მარტივი, ადვილად გასაგებია, მწერალი ცდილობს დაიცვას სალიტერატურო ენის ნორმები, მაგრამ მისი თხზულებების ენისათვის დამახასიათებელი ფონეტიკური და მორფოლოგიური მოვლენების შესწავლამ ცხადყო, რომ ნორმათა დარღვევის შემთხვევები გვხვდება როგორც პერსონაჟთა, ასევე მწერლის ენაშიც. მოქმედ პირთა მეტყველებაში საკმაოდ მრავლადაა დიალექტური ფორმები, უპირატესად კი იმერიზმები. ეს დასაშვებია, რადგან პერსონაჟის უკეთ დახასიათებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მათ მეტყველებას. მაგრამ რაც შეეხება მწერლის ენას, აქ დარღვევები გაუმართლებელია, მწერლის ენა უნდა იყოს ყოველგვარი კუთხური ფორმებისაგან, ნორმათა დარღვევებისაგან თავისუფალი.

სამეცნიერო ლიტერატურა:

1. გ. ასათიანი. გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო, 1993 წელი, 14 მაისი.
2. გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო, 2003 წელი, 24 აპრილი.
3. გაზეთი „ქუთაისი“ , 1989 წელი 23 ივნისი
4. მ.მიქაძე და ავტორთა ჯგუფი, თანამედროვე ქართული ენა (პრაქტიკული სტილისტიკა), ქუთაისი, 2010.
5. მ. მიქაძე, ქართული ენის მორფოლოგია, ქუთაისი, 2015.
6. ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, თბ.,1970.
7. კ. შანიძე, თხზულებანი, III, თბ., 1980.
8. შოთა ძიძიგური, ენა და ლიტერატურა, თბ., 1965.
9. ქ. მოწენიძე, ზემოიმერული კილოკავი, თბ., 1973.

საანალიზო ლიტერატურა:

10. რ. ჭეიშვილი , გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო, 2001 წელი,17- 23 აგვისტო.
11. რ. ჭეიშვილი , „ძველი ამბავი“,1989.
12. რ. ჭეიშვილი „ქალაქში დინოზავრები დადიან“, 1974.
13. რ. ჭეიშვილი, ჩემი მეგობარი ნოდარი, თბ., 1990.

14. რ. ჭეიშვილი, მოთხრობები, თბ., 1975.

Manana Mikadze

Akaki Tsereteli State university

Some features of the writer's language (Rezo Cheishvili)

Abstract

The language of the writer Rezo Cheishvili is plain, simple, easy to understand. The writer tries to follow the norms of the literary language, but the study the language of his novels show, that cases of violations of the norms can be found both in the language of the characters and the writer.

There are quite a lot of dialectical forms in the speech of active persons, and mainle Imerisms. This is acceptable, because for the better characterization of the character, great importance is attached to their speech. But as for the writers language, violations here are unjustified, the writer's language should be free from any angular forms, violations of norms